

GAGAVUZ BİLMECELERİNDE KULLANILAN KALIPLAR

Patterns Used in Gagauz Riddles

Ahmet ÇAM*

ÖZ: Bilmece, dünyadaki toplulukların hemen hemen hepsinin sözlü kültürlerinde örneklerine rastlanan; yapı, tema ve işlev bakımından benzer özelliklere sahip olan kalıp sözlerdir. Kültürel açıdan bilmece, toplumun temel taşlarından olan değer ve dinamiklerin belirlenmesinde önemli rol oynar. Bilmece, işlevleri kadar bilmece yapısı ve dil bilimsel oluşum biçimleri de oldukça önemlidir. Bu nedenle diğer kalıp sözlerde olduğu gibi bilmece de belirli yapısal kalıplar mevcuttur. Bilmece, kullanılan bu kalıplar; giriş kalıpları, bilmeceyi kapsayan kalıplar ve bitiş kalıpları olmak üzere genel itibarıyla üç ana grupta ele alınır. Bu kalıplar bilmece, akılda kalıcılığını, söz dizimini, anlam ve üslubunu belirlemede önemli rol oynamaktadır. Moldova Cumhuriyeti'nin özerk Gagavuz Yeri bölgesinde toplan; Bulgaristan, Romanya, Rusya, Ukrayna, Yunanistan vd. ülkelerde daha küçük gruplar şeklinde varlıklarını sürdüren Gagavuz Türkleri, Türk dünyasının özgün gruplarından biridir. Gagavuz Türkçesi, Batı Oğuzca içinde yer alır ve günümüzde yok olma tehlikesi altında olan Türk lehçelerinden biridir. Bu çalışmanın amacı, Gagavuz Türklerinden derlenen ve yazıya aktarılan ve farklı kaynaklardan toplanan 1079 bilmece, kullanılan kalıpları ortaya koymak ve bunların Türk dünyasındaki diğer bilmece, ortak ve farklı yönlerinin mukayese edilmesine olanak sağlamaktır. Çalışmada doküman inceleme yöntemi kullanılmış ve bilmece, kalıp kullanımları bakımından "giriş kalıpları (iyelik, bulunma, ayrılma kalıpları vd.), bilmeceyi kapsayan kalıplar (zıtlık, şaşırma, benzetme vd.) ve bitiş kalıpları (teşvik, ceza, ödül, ceza vd.)" şeklinde sınıflandırılmıştır. Sonuç bölümünde de Gagavuz bilmece, kullanılan kalıpların işlevselliği, dil ve üslup yönünden etkisi hakkında bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gagavuz Türkçesi, kalıp sözler, Türk bilmece, bilmece, yapı, bilmece kalıpları

ABSTRACT: Riddles are examples of which can be found in the oral cultures of almost all societies in the world; They are formulaic words that have similar characteristics in terms of structure, theme and function. Culturally, riddles play an important role in determining the values and dynamics that are the cornerstones of society. The structure and linguistic

* Dr., Novi Pazar Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Novi Pazar, Sırbistan, ahmetefecam@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4338-9090

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Çam

Geliş Tarihi / Received: 17.08.2025

Kabul Tarihi / Accepted: 16.10.2025

Yayın Tarihi / Published: 19.01.2026

formation of riddles are as important as their functions. For this reason, there are certain structural patterns in riddles, as in other formulaic words. These patterns used in riddles; They are generally divided into three main groups: entry patterns, puzzle-containing patterns and ending patterns. These patterns play an important role in determining the memorability, syntax, meaning and style of the riddle. Mass in the autonomous Gagauzia region of the Republic of Moldova; Bulgaria, Romania, Russia, Ukraine, Greece etc. Gagauz Turks, who continue their existence in smaller groups in other countries, are one of the unique groups of the Turkish world. Gagauz Turkish is included in the Western Oghuz language and is one of the Turkish dialects in danger of extinction today. The aim of this study is to reveal the patterns in 1079 riddles compiled from Gagauz Turks and transcribed into the text, and to enable comparison of their common and different aspects with other riddles in the Turkish world. Document review method was used in the study. Patterns in riddles are classified as follows: "Introductory patterns (possessive, locative, ablative patterns, etc.), patterns covering the riddle (contrast, surprise, analogy, etc.) and Ending patterns (incentive, punishment, reward-punishment, etc.)". In the conclusion section, an evaluation was made about the functionality of the patterns used in Gagauz riddles and their effects in terms of language and style.

Keywords: Gagauz Turkish, Formulaic expressions, Turkish riddles, Structure in riddles, Riddle patterns

Cite as / Atıf: ÇAM, A. (2026). Gagavuz Bilmecelelerinde Kullanılan Kalıplar. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 16(31), 163-188. <https://doi.org/10.33207/trkede.1767585>

Yayın Tarihi	19 Ocak 2026
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Körleme
Benzerlik Taraması	Yapıldı
Etik Bildirim	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı/Lisans:	Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan makaleler https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ tarafından lisanslanır.
	

Date of Publication	19 January 2026
Reviewers	A Internal (Editor board member) Content review: Two External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes
Complaints	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Trakya University Journal of Faculty of Letters is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Giriş

Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı olayları; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik türünden soyut kavramlar ile dinî konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın-uzak ilişki ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan manzum veya mensur yapılarda bulunabilen kalıplaşmış sözlerdir (Elçin, 2004: 607). Bunun yanında bilmecelerin dünyadaki hemen hemen tüm topluluklarda örneklerine rastlanan; yapı, tema ve işlev bakımından benzer özelliklere sahip olma özelliği bilmecelerin evrensel yönüne işaret eder. Genel kabule göre bilmecelerin tabulaştırılan varlıkların tarif edilmesi veya geçmişte yaşayan insanların birbirlerinin zekâ ve bilgi düzeylerini ölçmek amacıyla ortaya çıkmış olabileceği düşünülmektedir (Başgöz-Tietze, 1999: 4; Anikin, 1975: 25-37).

Bilmecelerle ilgili dünya literatüründe şimdiye kadar pek çok tanım ile içerik ve işleve yönelik birçok tasnif çalışması yapılmıştır (Taylor, 1951: 10-30; Georges-Dundes, 1963: 111-118; Scott, 1969: 129-142). Türkiye’de öne çıkan tasnif çalışmalarında bilmeceler; ana hatlarıyla tip, ifade ve konularına göre (Çelebioğlu-Öksüz, 1979: 6, 48-325), anonim veya ferdî mahsul olmalarına göre (Elçin, 1998: 607-622) şekil ve içeriklerine göre (Artun 2004: 192-197), kolay veya zor olmalarına göre (Tezel, 2004: VIII),

manzum, mensur olmalarına veya cevaba göre (Sakaoğlu 1995: 491-499), içerik, bilgi, karşıtlık ve sözcük parçalarına göre (Başgöz-Tietze, 1999: 107-763) çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir.

Türkiye’de yapılan tasnif çalışmalarındaki genel kabule göre bilmece, müellif durumuna göre anonim ve yazanı-söyleneni bilinen bilmece olarak iki ana gruba ayrılabilir. Biçim açısından ise manzum ve mensur bilmece olmak üzere yine iki başlıkta incelenebilir. Bilmecelerin tema ve alt konu başlıkları bakımından kategorize edilmesi ise araştırmacının uzmanlık alanına, eldeki malzemeye ve bu malzemenin işleniş biçimine göre çeşitlenmektedir. Bilmeceler muhteva bakımından insan, hayvan, tabiat, bitki, eşya, gök cisimleri vb. somut varlıklar ile soyut unsurlar ile ilgili olanlar olmak üzere çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. Çalışmanın odak noktası Gagavuz bilmecelerindeki kalıplar olduğundan yukarıda zikredilen konu, anonimlik durumu, manzum-mensur olma durumu vb. şeklindeki tasnifler tercih edilmeyecek yalnızca kalıplar üzerinden bir inceleme yapılacaktır.

Dil bilimsel bir olgu olarak ele alındığında bilmece, dil bilimsel ve bağlamsal olmak üzere iki tür temel belirsizlik (ambiguity) bulunur. Dil bilimsel belirsizlik, bilmeden kendi gramer yapısından kaynaklanan belirsizliği; bağlamsal belirsizlik ise bilmeceyi soranın bilmeden bağlamını veya sosyal normları bilerek örtmesiyle bilmeceyi çözmeye çalışan kişide yarattığı şaşkınlık veya kafa karışıklığını ifade eder (Peppicello-Green, 1984:21). Bilmeceyi soran, bilmeceyi çözmeye çalışan kişiyi bu çözülemeyen belirsizliklerle oyalarken bilmece çözücüsü de zekâsı ile bu durumu tersine çevirmeye çalışır. Çok katmanlı bir yapıya sahip olan bilmecelerin oyun, eğlence, eğitim vb. işlevleri kadar bilmecelerin dil bilimsel oluşum biçimleri de bu bağlamda incelenmesi gereken önemli konulardan biridir.

Moldova Cumhuriyeti’nin özerk Gagavuz Yeri¹ bölgesinde toplu; Bulgaristan, Romanya, Rusya, Ukrayna, Yunanistan vd. ülkelerde daha küçük gruplar şeklinde varlıklarını sürdüren Gagavuz Türkleri, Türk dünyasının özgün gruplarından biridir. Batı Oğuzca içinde yer alan Gagavuz Türkçesi, günümüzde yok olma tehlikesi altında olan Türk lehçelerinden biridir. Kullanıldığı ülke ve bölgelerin farklı idari yapılar hâlinde

¹ Çalışmada Gagavuzlarla ilgili kavramlarda iç adlandırmada kullanılan Gagauz, Gagauz Türkçesi, Gagauziya, Gagauzyeri/Gagauzeri/Gagauz Yeri vb. biçimleri yerine dış adlandırmada kullanılan ve TDK Türkçe Sözlük’teki biçimleri tercih edilmiştir (TDK, 2025).

teşkilatlanması sebebiyle Gagavuz Türkçesi ne yazık ki ölçünlü bir dil hâline gelememiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında Moldova’da Gagavuz Türkçesini bir yazı dili hâline getirme yolunda adımlar atılmış, 1994 yılında Gagavuz Yeri’nin özerklik statüsü tanındıktan sonra da bu alandaki çalışmalar daha ileri noktalara taşınmıştır. Ancak bugün de başta Gagavuz Yeri’nde basılan eserler olmak üzere hâlâ Gagavuz Türkçesi söz varlığı ölçünlü değildir (Özkan, 2024: 8). Gagavuz Türkçesindeki folklor ürünleriyle ilgili bugüne kadar birtakım araştırmalar yapılmıştır. Özellikle bilmeceler ele alındığında bu konuda derlenen bilmece metinlerinin bir kısmının yayımlanması ve bunlardan bazılarının Türkiye Türkçesine aktarılması dışında herhangi bir kapsamlı dil incelemesi yapılmamıştır.

Bu çalışmanın amacı, Gagavuz Türklerinin zengin sözlü kültürel mirasından muhtelif tarihlerde araştırmacılar tarafından derlenerek yazıya aktarılan, bazıları birbirinin varyantı veya tekrarı olan, toplam 1079 bilmecede kullanılan dilsel ve anlamsal kalıpları ortaya koymak ve bunların Türk dünyasındaki diğer bilmecelerle ortak ve farklı yönlerinin mukayese edilmesine olanak sağlamaktır. Doküman inceleme yönteminin kullanılacağı çalışmada bilmeceler kalıp kullanımları bakımından tasnif edilecektir. Gagavuz bilmecelerinde kullanılan kalıplar; giriş kalıpları, bilmeceyi kapsayan kalıplar ve bitiş kalıpları olmak üzere üç ana grupta incelenecektir.² Eserlerden taranan Gagavuz bilmecelerinde kullanılan kalıplara ilişkin tüm örnekler bu yazıya alınmayacak, mevcut olması durumunda en fazla altı özgün örnekle sınırlandırılacaktır.

1. Giriş Kalıpları³

Bilmeceyi etkili bir biçimde sunmak amacıyla dikkati çekecek biçimde tasarlanan ve genel itibarıyla metaforik unsurlar üzerinden vurgulanan başlangıç kalıplarındır. Giriş kalıplarının dil bakımından oldukça sade ancak anlam bakımından derin ve karmaşık bir yapısı vardır. Gagavuz bilmecelerinde kullanılan giriş kalıpları; tamlama, iyelik, bulunma, ayrılma, soru ve doldurma kalıpları olmak üzere tespit edilen altı alt grubu ve özellikleri şöyledir:

² Bilmecelerdeki kalıpların tasnifinde F. Karademir’in *Türk Halk Bilmeceleri* (2010) ve *Kalıp Kullanımları Bakımından Türk Halk Bilmeceleri* (2009) adlı çalışmaları model olarak alınmıştır. Karademir’in çalışmalarında yer almayan yeni başlıklar ise bu yazıya eklenmiş ve böylece gelecekteki çalışmalar için geniş bir tasnif modeli sunulmuştur.

³ Makalede sunulan örneklerin çoğunun anlaşılır olması nedeniyle bilmeceler Türkiye Türkçesine aktarılmayacak genel okuyucu kitlesi için bazı sözlerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları verilecektir.

1.1. Tamlama Kalıbı

Bilmecede gizlenen asıl unsurun bir tamlama yoluyla metaforik olarak ifade edildikten sonra ad cümlesi biçiminde ve büyük oranda “var” yüklemine bağlanmasıyla başlatılan kalıptır. Bu kalıpta bilmecenin devamı cevabı bulmaya yönelik yardımcı unsurları betimlemek ya da bilmeceyi zorlaştırarak kafa karışıklığına sebep olan söz oyununu ifade etmek için kullanılır.

1.1.1. Sıfat tamlaması (+) var(dır) (+) bilmecenin devamı

Niteliği veya niceliği tamlanan unsurun sonrasında “var” ifadesiyle akla yerleştirildiği ve devamında bilmecenin diğer kısmının anlatıldığı kalıptır:

- *Bir kadın var*, burma burma budu var. (Kurba⁴)
- *Bir kızçaz var* içerdä, gelän geçän onu öpär. (Çölmek) (Sağlık Şahin, 2021: 574).
- *Bir kızçaz var* içerdä,
Gelän geçän onu öpär. (Çölmek⁵)
- *Beş kardaş var* izmetçi:
Sade birisi lafçı⁶,
İkisi gözlediici,
İkisi de seslendirici. (Dil, gözlär, kulaklar)
- *Bir kadın var*
Burma burma budu var. (Kurbaa) (Özkan, 2017: 91-97).
- *Türlü şey var çok*
Ondan tatlı yok
Tarlada o bulunmaz
Panayırda satılmaz (Vagonnar) (Vasilioğlu, 2002: 104).

1.1.2. Var (+) sıfat tamlaması (+) bilmecenin devamı

Bir önceki kalıpla anlamsal bir farkı olmayan ancak sentaktik olarak “var” ögesinin başa alınmasıyla oluşturulan kalıptır. Yargının başa alınması hususu Gagavuz Türkçesinin etkileşimde olduğu Slav dillerinden kopyalanan sentaktik bir unsur olarak düşünülebilir.⁷

⁴ Kurbağa

⁵ Çömlek

⁶ Konuşan

⁷ Bu hususta detaylı bilgi için bk. Menz (2003: 23-44; 2022: 161-164).

- *Var bir dādu*⁸, kat kat giimni; kim onu soyundurêr, bakırlan yaş döker. (Suvan⁹)
- *Var bir ev*, içi dolu insan ama yok ne kapusu ne penceresi. (Kabak) (Sağlık Şahin, 2021: 579).
- *Var bi ev* içi dolu insan
Ama yok ne kapusu ne penceresi (Kabak)
- *Var bir dādu* kat kat giimi
Kim onu soyundurêr
Bakırlar yaş döker. (Suvan)
- *Var bir fıçı* içindā
İki türlü şarap var. (Yımırta) (Özkan, 2017: 94-103).
- *Var eni*¹⁰ *bir gelincik*
Heresi¹¹ onda gercik
İçerlār pam-pak
dostum,
Ne onun adı olsun? (Süpürgā) (Vasilioğlu, 2002: 105)

1.2. İyelik Kalıbı

İyelğin bildiriminin söz konusu olduğu bu kalıpta sorucu soracağı herhangi bir varlığı sahiplenerek öznel bir betimlemeyle ortaya koyar. İyelik olgusu, sorulan kavram veya nesnenin sorucunun yakın ve dar varlık dünyasında olduğunu göstermesi bakımından, muhatap için bir bakıma ipucu işlevi görür (Karademir, 2007:107). Türk dünyasının diğer bilmecelerinde olduğu gibi Gagavuz bilmecelerinde de iyelik kalıbı sık kullanılan kalıplar arasındadır. İyelik kalıbının tespit edilebilen dört alt grubu şu şekildedir:

1.2.1. Benim (+) sıfat tamlaması + iyelik eki (+) var (+) bilmedenin devamı

- *Benim bir isteğim var*, uzanıp hiç kalkmamak gibi. (Duman) (Sağlık Şahin, 2021: 573).

1.2.2. Sıfat tamlaması + iyelik eki (+) var(dır) (+) bilmedenin devamı

Sıfatı çoğunlukla “bir” olan bu kalıpta bilmedenin tek cevaplı olduğu anlaşılır ve böylece cevaba yönelik tahminler sınırlanır.

⁸ Dede

⁹ Soğan

¹⁰ Yeni

¹¹ Her yeri

- *Bir beegirim var*, erini aldıynan ceerleri¹² görüneer. (Sandık)
- *Bir fuçucum var*, türlü turşucu var. (Limon)
- *Bir izmetçim*¹³ var, kendi kendinâ yiyer. (Mum)
- *Bir lelaam*¹⁴ vardır, bir ayaanın üstündâ dönâr. (Kapı)
- *Bir öküzüm vardır*, burda sıçsın, küün öbür ucundan işidiler (Tüfek)
- *Bir öküzüm vardır*, buynuzlarını kesmedân sımıyor dama. (Fidan) 574 (Sağlık Şahin, 2021: 573-574).

1.2.3. Var (+) sıfat tamlaması + iyelik eki (+) bilmecenin devamı

Yukarıdaki kalıbın bir benzeri olan bu kalıpta yalnızca “var” ifadesi başa alınır:

- *Var bir kızçazım*: gelen geçân ona parmaannan diyer. (Zemperâ¹⁵) (Özkan, 2017: 103).
- *Var bir kızçazım*, köşedân köşeyâ gezer. (Süpürgâ)
- *Var bir kızçazım*, kıra gider, evâ bakêr; evâ gelir, kıra bakêr. (Taliganın¹⁶ dibi)
- *Var bir öküzüm*, kulaklarını hem buynuzlarını kesmedân içeri girmâz. (Ekmek, dilim, buka hem aazım¹⁷)
- *Var bir al beegirim*; nerde yateer, ot bitmeer. (Ateş) (Sağlık Şahin, 2021: 573-579).
- *Var üç öküzüm*
Biri iyir doymaz
Biri gidâr gelmâz
Biri yatır kalmaz (Fırın, tütün) (Baboglu, 2011: 139).

1.2.4. Var (+) benim (+) sıfat tamlaması + iyelik eki (+) bilmecenin devamı

Bu kalıp birinci kişi zamirinin söylenmesi yönüyle diğerlerinden ayrılır:

¹² Ciğer

¹³ Hizmetçi

¹⁴ Leylek

¹⁵ Kapıyı tutan sürgü, mandal veya demir zemberek

¹⁶ At veya eşek arabası

¹⁷ Lokma ve ağzım

- *Var benim bir kızçazım*
Kıra gider, evä bakêr
Evä geler, kıra bakêr. (Taliganın dibi) (Özkan, 2017: 101).

- *Var benim paalı¹⁸ dostum*
Hiç beni bıktırmêêr
Üüreder salt iliklää
Birkere aldatmêêr (Kiyat)

- *Var benim asma dostum*
Ya söläyin, kim olsun?
O avşamneen¹⁹ üklener
Sabaa oldu boşanêr (Askı) (Vasilioğlu, 2002: 106)

1.3. Bulunma Kalıbı

Sorucuya tasvire başlangıç noktası oluşturmada kolaylık sağlayan bu teknik, muhatap için de cevaba yönelik çağrışım alanını daralttığından çoğu zaman bilmecede ipucu işlevi görür. Bu kalıbın özelliği gerçek ya da benzetme yoluyla ifade edilen mekândan hareketle bilmecede sorulan unsurla ilgili tahminlerde bulunmaktır.

1.3.1. Ad+DA (+) bilmecenin diğer kısmı

- *Daada* duudum, daada büüdüm; ev geldiynän hepsinin götünü gördüm. (Eşik)

- *Dışarda* bir çırıış, bir baarış; çıktım dışarı, buldum bir top gümüş. (Yımırta)

- *Stambol*'da kebab pişer, kokusu burda düşer. (Kiyat²⁰)

- *Suda* buulmaz, ateştä yanmaz. (Buz) (Sağlık Şahin, 2021: 575-578).

- *Üstündä* yaprak,
Altında toprak. (Daa²¹) (Özkan, 2017: 91).

- *İçerdä* yaşêêr
Asılı durêr
Ne dünnedä olêr
Bizä annadêr (Radio) (Vasilioğlu, 2002: 96)

¹⁸ Değerli

¹⁹ Akşamleyin

²⁰ Kâğıt

²¹ Dağ

1.3.2. Ad (+) altında, içinde, üstünde, yüstünde, üstündä vb. (+) bilmecenin diğer kısmı²²

- *Yer altında* sarı bakırcık. (Altın)
- *Saçak altında* çamaşır serdim. (Dişler)
- *Ev üstündä* yarım pita²³. (Ay)
- *Yüklük yüstünde* yumacık. (Kedi)
- *Yev²⁴ üstünde* oturur, donsuz Todur²⁵. (Baca) (Özkan, 2017: 88-96).
- *Çit içindä* çılbrı kuşu. (Mekik) (Sağlık Şahin, 2021: 575).

1.3.3. Sıfat tamlaması (+) DA (+) bilmecenin diğer kısmı

- *Alçacık dada* kar yaar. (Elek)
- *Karannık damda*, kalbur asılı. (Fener) (Sağlık Şahin, 2021: 572, 577).
- *Karannık handa*, tayler tepişir. (Yayık)
- *Kara çüvende²⁶* biyaz çiçek. (Patlanmış misir)
- *Ön duvarda* bir kabak
İçi dolu dangalak
Trak tık tık trak tık tık
Sülediler vakıdı. (Saat) (Özkan, 2017: 99-103).
- *Ön duvarda* bir kabak
İçi dolu dangalak
Dili baarı tik-tak (Saat) (Baboglu, 2011: 140).

1.3.4. Sıfat tamlaması (+) altında, arasında, ortasında, içindä, içinde, üstünde vb. (+) bilmecenin diğer kısmı

- *Beyas don içinde* kas katı. (Mısır)
- *İki tepe arasında*, bir bua²⁷ baarır. (Unnu tekne eleknan) (Özkan, 2017: 98, 102).

²² Bu kalıpta addan sonra gelen unsurun yalnızca yer-yön bildiren sözcüklerle kısıtlı olması vurgulandığından ad tamlaması terimi tercih edilmemiştir.

²³ Pide

²⁴ Ev

²⁵ Özel ad

²⁶ Büyük bakır kap veya kazan

²⁷ Boğa

- *İki üün arasında* bir düvâ²⁸ baarı. (Osuruk)
- *İki bayır arasında* bir buva baarêr (Osuruk)
- *Suuk su içindä* kaynamış paça. (Laana) (Sağlık Şahin, 2021: 576-578).
- *Herbir küüyün ortasında*
Durêr yapı, içi uuldêêr
O bizim uşaklardan
Akıllı adam yapêr (Şkola²⁹) (Vasilioğlu, 2002: 95)

1.4. Ayrılma Kalıbı

Ayrılma durumuyla işaretlenen bu giriş kalıbında cevabın hareket hâlinde olması, etki alanı, bilmedeki eylemin başlangıç, bitiş, giriş, çıkış noktası veya mekânsal durumu anlatılır.

1.4.1. Ad + DAn (+) gel-/al- (+) bilmedenin diğer kısmı

- *Çarşidan alınmas*, yala konmaz; ondan tatlı şey olmas. (Uyku)
- *Daadan gelir* hızlan, edi bin yıldızlan. (Tüfek patlaması)
- *Daadan gelir*, taştan gelir; yamalı dizli eniştan gelir. (Tüfek) (Sağlık Şahin, 2021: 574-575).
- *Karşidan gelir* ak abalı, sırtı sopalı; tepesinde delik, otnan tıklalı. (Armut)
- *Daadan gelir* dalıman, suda sulıman; yibiklicä³⁰ kuş, köpüklücä taş. (Ayı, balık, horoz, sabun)
- *Dermenden geler*, boz yaamurluklan. (Fareler) 92 (Özkan, 2017: 88, 89, 92).

1.4.2. Ad + DAn/nän (+) fiil (+) bilmedenin diğer kısmı

- *Onünnän otlêêr*, kuyruunnan toplêêr. (Kombayn) (Sağlık Şahin, 2021: 578).
- *Karşidan oturur* çort gibi
Aazını açar kara kurt gibi. (Fırın)
- *Yönünden*³¹ *verdim* samanı,
Götünden çıktı dumanı. (Fırın)

²⁸ Düve

²⁹ Okul

³⁰ İbiklice

³¹ Önünden

- *Bundan saldı*m kılıcı
Dünyanın öbür ucunda oynadı ucu. (Kurşun)
- *Uzaktan baktım* taş gibice
Yakından geldim baş gibice
Köküne saldı
m toprak
Elime aldım yaprak. (Laana)- *Ölüden duar* diri, diri gene ölü. (Yımirtadan piliç) (Özkan, 2017: 92, 97, 103).

1.5. Soru Kalıbı

Türk dünyası bilmecelerinde “ol nedir, o nedir ki ve nadiren de nedir ol kim” varyantları tespit edilen ve lugazlardan esinlenerek ortaya çıkma ihtimali de olan bu giriş kalıbı, Gagavuz bilmecelerinde “nedir o, neydir o?” gibi biçimlerde görülür. Dolayısıyla bu bahiste alternatif üçüncü bir seçenek ortaya atılabilir. Bilmece girişlerinde kullanılan bu kalıpların lugazlardan bilmecelere herhangi bir geçiş veya dönüşüm yoluyla değil; lugaz ve bilmecelerde kullanılan “ortak” kalıplar olduğu iddia edilebilir.

- *Nedir o?* Onu sän da yapêrsın, bän da yapêrim; taşlar da kuşlar da. (Dönmäk) (Sağlık Şahin, 2021: 577).
- *Neydir o?* Onu sän da yapêrsın, bän de yapêrim, taşlar da kuşlar da. (Dönmäk) (Özkan, 2017: 91).

1.6. Doldurma/Uyak Kalıpları

Bilmecenin ana metninin ritmini sağlayan giriş fonu işlevi gören bu sözler, ses düzenleri, anlamsal yoğunlukları ve hacimleri bakımından değişkenlik gösterir. Zira bunlardan bazıları masal veya oyun tekerlemelerini çağrıştırırken, bazıları, mânilerin doldurma dizelerine benzer (Karademir, 2007:116). Bu kalıpların bilmecenin ana metniyle doğrudan veya dolaylı olarak anlamsal bağı olanlar ve olmayanlar olmak üzere iki çeşidi bulunur:

1.6.1. Bilmecenin ana metniyle doğrudan veya dolaylı olarak anlamsal bir bağı olanlar

- *Ata tay, mata tay*
İncä belli kara tay. (Karımcä)
- *El elemä*
Dol dolama
Sarı sandık

Kırmızı pındık.³² (Ekmek)

- *Fiçicik fiçicik*
İçi dolu çirpıcık.³³ (Kibrit)

- *Saksan saksan* sakırdar, edi bin aaç kıpırdar. (Düzen) (Sağlık Şahin, 2021: 573, 575, 576, 578).

- *Dum dum dum!* Dünden beeri öldürdüler deriyi. (Daul³⁴)

- *Trak trak trakladı*
Vakıttan cuvap³⁵ aldı. (Saat) (Özkan, 2017: 91, 100).

1.6.2. Bilmecenin ana metniyle açık bir anlamsal bağı olmayanlar

- *Zor zor zormantı*, zor duvara tırmandı; açan kızım evlendi, o da duvardan indi. (Kilim) (Sağlık Şahin, 2021: 580).

- *Masal masal maniki*
Tırnakları on iki. (Araba tekerlee)

- *Horu horu kuduru*,
Sepedi da dolduru. (Çıkırık)

- *Vivicik vivicik*
Her birin başında bir çivicik. (Üzüm)

- *Enteşe menteşe*
Kaldırdım urdum bir taş. (Sümük)

- *Cicicik micicik*
Hepsinin ardında bir çivicik. (Üzüm) (Özkan, 2017: 88, 90, 101, 102).

2. Bilmeceyi İçine Alan Kalıplar

Bilmecenin bütününe ihtiva edecek şekilde kullanılan kalıplardır. Yani bilmecede biçim bilgisel, söz dizimsel veya anlam bilimsel açıdan ortak özellikler sergileyen kapsayıcı kalıplardır. Olumlu-olumsuz yapılar ile mukayese, zıtlık, benzetme vb. ifadelerini içeren bilmeceyi içine alan kalıplar şöyledir:

³² Fındık

³³ Çirpıcık

³⁴ Davul

³⁵ Cevap

2.1. Olumsuzluk Kalıpları

Genel itibarıyla “... fiil (+) -mAS ... fiil (+) -mAS”, “... yok ... yok”, “... diil ... diil”, “ne... ne...” kuruluşlarında görülen bu kalıpta gerek olumlu gerekse olumsuz yargılar için kullanılan ifadeler değişkenlik gösterir.

2.1.1. “... fiil (+) -mAS ... fiil (+) -mAS” kalıbı

- Çarşıdan *alınmas*, yala *konmaz*; ondan tatlı şey *olmas*. (Uyku)
- Çıkırakçılar *çekämâz*, kuyumcular *dökemez*. (Yumurta)
- Mavi atlas, makas *kesmes* terzi *dikmes*. (Gök)
- Suda *buulmaz*, ateştä *yanmaz*. (Buz)
- Yatır yatır *kalkmaz*, yir yir *doymas*. (Peçku) (Sağlık Şahin, 2021: 574, 575, 577, 578).

2.1.2. “... yok ... yok” kalıbı

- Gidär gidär izi *yok*, para kadar gözü *yok*. (Kayık)
- Gider, gider izi *yok*, / Burnu kara, gözü *yok*. (Pampor³⁶<Rus. Parahod) (Sağlık Şahin, 2021: 576).
- Kesärsin kesärsin kanı *yok*,
Ona doymak, bıkmak *yok*.
Pindim kızaa,
Gittim uzaa,
Buldum bir çıplak buzaa. (Ekmek) (Özkan, 2017: 92).

2.1.3. “... diil ... diil” veya “diil ... diil ...” kalıbı

- Başı yeşil yeşil baş *diil*, sırtı kara manda *diil*, içi akça penir *diil*. (Trup) (Sağlık Şahin, 2021: 573).
- Can mı *diil* mi *diil* belli; sırtında taşıy evini. (Sülük) (Koca, 2011: 69)
- *Diil* gümä³⁷ o-yapraklı,
Diil adam o-akıllı,
Diil gömlek o-dikili,
Diil tarla o-ekili (Kiyat)
- *Diil* terzi o
Diil gelin
Ama kim o angısı

³⁶ Vapur

³⁷ Demet, buket

İnă taşıyer ilin? (Kirpi)

- *Diil* deniz o, *diil* derä
Dalgalar urêr erä (Başaklar, ekinnär) (Vasilioğlu, 2002: 92, 93)

2.1.4. “ne... ne...” kalıbı

- *Ne* kapusus *ne* penceresiz içi kara sıçan dolu. (Karpus çekirdekler bile) (Sağlık Şahin, 2021: 577).

- *Ne* ayaa var *ne* kolu; herersi resim dolu. (Ayaz)

- *Ne* salêr *ne* uluer ama evi bekleer. (Kilit)

- *Ne* yerde *ne* gökte
Bir milayim yerde. (Pampor)

- Gecä gündüz örüyär³⁸
Ne içär *ne* iyär. (Saat)

- *Ne* suya dayanır
Ne sıcaa dayanır. (Su sıırı) (Özkan, 2017: 89, 99, 98, 101).

2.2. Olumlu-Olumsuz Yapıların Birlikte Kullanıldığı Kalıplar

Genel itibarıyla “...Dır/var/-r ...değil(dir)”, “...var/-r ...yok”, “...var/dır/-r ...-mAS” kuruluşlarında görülen bu kalıpta gerek olumlu gerekse olumsuz yargılar için kullanılan ifadeler değişkenlik gösterir.

2.2.1. ... var(dır) [... fiil (+) -(X)r] ... fiil (+) -mAS kalıbı

- Bir öküzüm *vardır*, iyer *doymas*. (Fırın)
- Bir öküzüm *vardır*; yatır, *kalkmas*. (Duman)
- Bir yöküzüm *var*; yir *doymas*, gider *gelmes*. (Peçku³⁹)
- Kırmızı bir atım *var*, uzandığı yerde ot *yeşermez*. (Moşkov⁴⁰-Ateş) (Sağlık Şahin, 2021: 574, 577).

2.2.2. ... fiil (+) -(X)r ... fiil (+) -(X)r ... fiil (+) -mAS kalıbı

- Üç kardaş: birisi *yir doymas*, biri *gider gelmez*, öbürüsü *düşer kalkmas*. (Ateş, duman, kül)
- *Yatır yatır kalkmaz*, *yir yir doymas*. (Peçku)

³⁸ Yürür

³⁹ Soba

⁴⁰ Tavşan

• *Yir yir doymas, yatır kalkmas, gider dönmes.* (Ateş, duman, kül) (Sağlık Şahin, 2021: 579).

2.2.3. “...var/dır ... diildir” kalıbı

• *Sarıdır, safran diildir*

Karadır, katran diildir

Kanadı vardır, kuş diildir. (Kelebek) (Sağlık Şahin, 2021: 578).

2.2.4. ... fiil (+) -DI(+) şahıs eki ... fiil (+) -mADI kalıbı

• İki kerâ *meedana geldi* da bir kerâ *vaatiz olmadı* da prorok⁴¹ o. (Horoz)

• *Taşa verdim dayanmadı, daya verdim dayanmadı; insana verdim dayandı.* (Yölüm)

• *Taşa vurdum kırılmadı, suya vurdum kırıldı.* (Kiyat) (Sağlık Şahin, 2021: 576, 578).

2.3. Benzetme Kalıbı

Bilmecelerde gizlenen unsuru bir veya birden fazla benzetme unsuruyla tanımlamak, cevaba yönelik bir çağrışım yapmak ve benzetme edatlarıyla bilmecenin ahengini zenginleştirmek için benzetme sanatına sıklıkla başvurulur. Gagavuz bilmecelerindeki benzetme kalıbında en çok “gibi” edatıyla oluşturulan örnekler görülür.

• *Daya gider yalın gibi*

küve gelir gelin gibi. (Balta)

• *Sarıdır safran gibi okunur kurban gibi.* (Left⁴²) (Sağlık Şahin, 2021: 575, 578).

• *Düşer o tavaya kaşıklan*

Yayılêr kurbaa gibi

Kaynak çanaana atlaarsa

Tezdä görüner dibi. (Akıtma)

• *Karşidan oturur çort gibi*

Aazını açar kara kurt gibi. (Fırın)

• *Tombarlak her tarafım*

Rubalarım⁴³ korafli⁴⁴

⁴¹ Peygamber

⁴² Altın para

⁴³ Elbiselerim

⁴⁴ Süslü

Bân *köpek gibi* baalı
İçim *bal gibi* tatlı. (Karpuz)

- Tuz yalıyor yöküz⁴⁵ *gibi*. (Sülük) (Özkan, 2017: 88, 92, 95, 101).

2.4. Zıtlık Kalıbı

Zıt kavramlar kullanılarak cevabın sezdirilmek istendiği kalıptır. Bu kalıpta genellikle zıtlığı tamamlayan eylem ve ad gibi diğer unsurlar da yer alır.

- *Ak* deniz, *kara* balık; bilmeyen bunu alık. (Kiyat hem yazı)
- *Baalêersın* gezer, *çözersın* durêr. (Çarık)
- *Gecä* kalkıyo, *gündüz* sarkıyo. (Perdä)
- *Kışın* soyunur, *yazın* giyinir. (Aaç) (Sağlık Şahin, 2021: 573, 576, 577).
- *Yaş* soktum, *kuru* çıkardım. (Ekmek) (Özkan, 2017: 92).
- *Gece* kokona *gündüz* sluga.⁴⁶ (Süpürge) (Koca, 2011: 65).

2.5. Şaşırtma Kalıbı

Bilmecenin başında tasvir edilen durumla sonrasında karşılaşılan durum arasında uyumsuzluğun olduğu ve şaşırtıcı bir sonla biten bilmecelerdir.

- Bir çarış, bir baarış; açan çıktım baktım, bir top gümüş. (Yımırta)
- Gördüm aba, geçtim kaba
- Gördüm deri, döndüm geri (Ayaz) (Sağlık Şahin, 2021: 573, 576).
- Uzaktan baktım taş gibice
Yakından geldim baş gibice
Köküne saldım toprak
Elime aldım yaprak. (Laana⁴⁷) (Özkan, 2017: 97).

2.6. Mukayese Kalıbı

Bilmecelerde cevabın ne olduğu, neye benzediği gibi hususların yanında cevabın ne olmadığı, neye benzemediğine yönelik ipuçları da önemlidir. Bu kalıpta mukayese yoluyla cevabın tasviri söz konusudur.

⁴⁵ Öküz

⁴⁶ Hizmetçi, köle

⁴⁷ Lahana

- Adamdan üsek⁴⁸
Tauktan alçak. (Kalpak)
- Bubası⁴⁹ buruk belli
Anası yası⁵⁰ elli
Kızı güzelden güzel
Çocu el aalemde gezâr. (Kütük, yaprak, üzüm, şarap)
- Anası yası elli
Bubası bükük belli
Kızı kayetten⁵¹ güzel
Oolu kırçmalarda⁵² gezer. (Üzüm) (Özkan, 2017: 94, 97, 102).
- Benim altımda küçücük
Onun altında üçücük⁵³ (Üç bacaklı skemnâ⁵⁴) (Vasilioğlu, 2002: 89)

2.7. Tasvir Kalıbı

Gagavuz bilmecelerinde üçüncü tekil kişi zamiriyle başlatılan bu kalıpta “o”dan sonra gelen ibareler cevabı tasvir eder. O zamiri çoğunlukla bilmecede yinelenir ve böylece hem uyak düzeni korunmuş olur hem de cevaba ilişkin bir başka özelliğe dikkat çekilir.

- *O* gecä izmet eder
Kendi kendini iyer (Mum)
- *O*- katran gibi kara
Hem da süt gibi biyaz
O annadêr gecä-gündüz
Hem da bütün yaz (Saksan)
- *O*- şeker gibi biyaz
Aazında tez eriyer
Dişarda *o* var pek çok
Ama tatlısı hiç yok (Kaar)
- *O*- pek karpuz benzeer
Adam ondan çekeder

⁴⁸ Yüksek

⁴⁹ Babası

⁵⁰ Yası

⁵¹ Gayet, oldukça

⁵² Meyhanelerde

⁵³ Üç tanecik

⁵⁴ İskemle

Kimsey onsuz yaşamaz
Onsuz insanlık olmaz (Kafa)

- O ölä uzun dostum
Göklerdän erädan
Ko yaasin sıkça o:
İlkyazdan⁵⁵ güzädän⁵⁶ (Yaamur) (Vasilioğlu, 2002: 101, 102).

3. Bitiş Kalıpları

Gagavuz bilmecelelerinin bitişlerinde bazı sözlerin kalıp şeklinde yer aldığı görülür. Cevap arayanı tehdit, dua, teşviki hakaret vb. yollarla harekete geçirme veya bilmecenin zor yahut kolaylığını vurgulama işleviyle kullanılan bu kalıplar bazen uyak düzenini sağlamada da etkilidir. Gagavuz bilmecelelerinde tespit edilen bitiş kalıpları aşağıdaki gibidir:

3.1. Teşvik Kalıbı

Muhatabı “Bän söyleyim da sän bil, sen onu avşamadan bil, Bendän sana büyük yardım: Söyleycäm sana dostum” gibi sözlerle bilmece cevabının kolaylığını ima etmek, yardımda bulunmak ve teşvik etmek amacıyla kullanılan kalıplardır.

- Saa yanimda zümbül⁵⁷, *bän söyleyim da sän bil*. (Cep) (Sağlık Şahin, 2021: 578).

- İlle *sen onu avşamadan*⁵⁸ *bil*
İlle sabaayadan ol. (İkona) (Özkan, 2017: 90, 94).

- Kafesliyim bän,
çizicikliyim
Var nicä yazasın
Hem esaplayasın
Bukadar bendän eter
Hem benim adım... (Teftir⁵⁹)

- Ne bacaam var ne aazım
Bendän sana büyük yardım:
Söyleycäm sana dostum,
Nezaman kalkmaa läüzüm

⁵⁵ İlkbahardan

⁵⁶ Güzden

⁵⁷ Sümbül

⁵⁸ Akşama kadar

⁵⁹ Defter

Hem yatmaa, işä gitmää
Nezaman vakıt imää (Kaz)

- Papşoy⁶⁰ tenesi daatmış
Kırlara gecä
Ya söläyin dostlarım
Ne bu bilmeycä? (Gök, yıldızlar) (Vasilioğlu, 2002: 97, 100, 102).

3.2. Tehdit/Dua/Beddua Kalıbı

Bilmecenin muhatabına cevabı doğru bilmesi durumunda dua; cevabı bilememesi durumunda tehdit veya beddua ile karşılaşabileceğini gösteren kalıptır. Gagavuz bilmecelerinde fazla örneği bulunmaz.

- Seksen aaci yapraaci, edi Foku topraaci; *sen onu bilincä sendellärsin ölüncä*. (Kiyat) (Sağlık Şahin, 2021: 578).

3.3. Hakaret-Küfür Kalıbı

Bilmecenin muhatabı olan kimsenin bilmeceyi bilememesi durumunda yerilmesini veya hakarete hatta küfre varan bir sonuçla karşılaşacağını açıktan vurgulayan kalıplardır. Bu kalıpta bilmecenin bir zekâ ürünü olduğu, bundan ötürü de bilemeyen kişinin zekâdan yoksun olduğu veya “alık, ahmak, eşek” gibi hakir görülen bir varlığa benzetildiği görülür.

- Ak deniz, kara balık; *bilmeyen bunu alık*. (Kiyat hem yazı)
- Edi delikli susak, *onu bilmäyän ahmak*. (Kafa)
- Kat kat döşek, *onu bilmään eşek*. (Kıvrırma/kırırma)
- Kat kat döşek, *onu bilmeyän eşek*. (Lahna) (Sağlık Şahin, 2021: 572, 575, 577).
- Kat kat döşeciim
Bunu bilmeyän eşeciim. (Suan, pide, laana) (Koca, 2011: 64)
- Oturdum yönüne
Uydurdum deliine
Onu bilmeyen
O insan diildir (Sandık kilitlen) (Özkan, 2017: 100).

3.4. Seçenek Sunma/Ödül-Ceza Kalıbı

Bilmece muhatabının cevabına göre eğer bilirse ödüllendirileceğine bilemezse cezalandırılacağına işaret eden kalıptır. Muhataba ödül ve cezaya

⁶⁰ Mısır

dair seçeneklerin açıkça sunulduğu bu kalıp çoğunlukla “ya ... ya ...” bağlama edatıyla kurulur.

- Acız toprak, kırk marat yaprak *ya onu bilmeli ya sabaadan ölmeli.* (Kiat)

- Kırk kitap yapra
Hacı Meneş topra
Ya sên onu bilecen
Ya bu gece yölece. (Kiyat) (Sağlık Şahin, 2021: 572, 577).

- Fil ensesindä dil,
În sän onu bil,
Ya sabaadan öl. (Çeki)

- Acız toprak
Kırk marat yaprak
Ya onu bilmeli
Ya sabaadaan ölmeli. (Kiat)

- Kırk kitap yapraa
Hacı Meneş topra
Ya sän onu bilecen
Ya bu gece yölece. (Kiat) (Özkan, 2017: 90, 96).

3.5. Soru Kalıpları

Gagavuz bilmece başlarında görülen soru kalıpları, farklı soru çeşitlenmeleriyle bitiş kalıbı olarak da kullanılır. Türk dünyası bilmecelerinde buna dair pek çok örnek bulunur (Çam, 2024: 12; Amanjolov-Janyzakov, 1959: 19).

- Yaşêr bir babu
İki elli dădu
Kızı dünnăä gözeli
Oolu kırmızı dilli
Naşı bu? (Baa, üzüm hem şarap)

- Bil bil bilmece, birbirine iştirmece; *nedir o?* (Çengelli kopça)

- Ev altında tukur tukur
Bän da sandım bez dokur
Nedir o? (Kaplumbaba)

- Bizim evde kadı var

Eyri büyrü budu var
Hele hele gelesin
Güle güle ölesin
Nedir o? (Kantar)

- Gider gider izi yok
Burnu kara gözü yok
Nedir o? (Pampor) (Özkan, 2017: 89, 90, 94, 98).

4. Gagavuz Bilmecelerinde Soru Düzeni

Gagavuz bilmecelerinde soru genellikle ne, neden, nasıl, naşı, neyi, neydir vb. sözlerle sağlanır. Soru sözü bilmecelerin bazısında tek bazılarında ise yinelemeli olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla soru sözlerinin yer aldığı bilmeceler “düz sorular ve yinelemeli sorular” başlıklarında ele alınacaktır. Soru sözündeki yinelemeli yapılarda bilmecenin birden fazla cevabına işaret, bilmecedeki asıl cevabı perdelemek için kullanılan bir şaşırtmaca ya da bilmeceye ritim ve ahenk sağlamak vb. nedenlerden söz edilebilir:

4.1. Düz Sorular

Kim, naşı, neydir, nasıl, nedir vb. tek bir soru sözüyle oluşturulan bilmecelerdir.

- *Kim* bütün yaşamasında taşıyêr evini sırtında? (Kirpi)
- *Kim* duuêr bıyıklan,
Hem da tırnaklı? (Kedi) (Vasilioğlu, 2002: 98).
- Yaşêr bir babu
İki elli dâdu
Kızı dünnââ gözeli
Oolu kırmızı dilli
*Naşı*⁶¹ bu? (Baa, üzüm hem şarap)
- *Neydir* o? Onu sän da yapêrsın, bän de yapêrım, taşlar da kuşlar da.
(Dönmäk)
- *Nasıl* kuştur bu?
Ne tatlıdır şunun kusmuu. (Kaun)
- Çin çinni imam
Dedii tamam
Nedir o? (Saat) (Özkan, 2017: 89, 91, 97, 99).

⁶¹ Ne şey

- Var eni bir gelincik
Herersi onda gercik
İçerlär pam-pak
dostum,
Ne onun adı olsun? (Süpürgä) (Vasilioğlu, 2002: 105)

4.2. Yinelemeli Sorular

Soru ifadesinin ahengi sağlamak amacıyla yinelenerek kullanıldığı bilmecelelerdir.

- Ak pak biyaz yımirtay *mısın*? Avcılar geldi, sän daa burday *mısın*? (Çiidim/Çiidem) (Sağlık Şahin, 2021: 572).

- Ak pak yımırta *mıysın*?
Çiydä⁶² çukurda *mıysın*?
Kız gelin gitti çiydemä
Sän taa birda *mıysın*? (Kaar) (Özkan, 2017: 94).

- Bizi *kim* pekçä sevär,
Kim bizä kismet verer?
Biz hastaykana uyumêêr?
Hergün bizleri bakêêr? (Mamu⁶³)

- *Kim* güder koyunnarı,
Çayırın yamacında?
Kim bizä katık verer,
Bütün yaz vakıdında? (Çoban)

- *Kim* eri eşilledi?
Kim çiçekleri verdi?
Neçin geldilär kuşlar,
Seslän doldular kırlar? (İlkyaz)

- *Neyi* aytlayıp erdän
Kaurêrız, pişireriz?
Neyi koordan çıkarıp
İyip tatlı metederiz (Kartof⁶⁴)

- Ne bacaam var ne aazım
Bendän sana büük yardım:

⁶² Çiğde

⁶³ Anne

⁶⁴ Patates

Söyleycâm sana dostum,
Nezaman kalkmaa lââzım
Hem yatmaa, işä gitmää
Nezaman vakıt imää (Kaz) (Vasilioğlu, 2002: 92, 97, 98, 100).

Sonuç

Gagavuz bilmecelerinde tespit edilen kalıplar dil bilimsel açıdan giriş kalıpları, bilmeceyi içine alan kalıplar ve bitiş kalıpları olmak üzere üç ana gruba ayrılır. Giriş kalıpları; tamlama, iyelik, bulunma, ayrılma, soru ve doldurma kalıpları olmak üzere altı alt başlıkta incelenmiştir. Giriş kalıplarında tespit edilen ve zengin çeşitliliğe sahip olan kalıpların düzenli dil bilgisel unsurlardan oluşması dikkat çekicidir. Türk dünyası bilmecelerinde de hemen hemen benzer örnekleri bulunan giriş kalıplarının işlevsel açıdan akılda kalıcılığı ve uyak düzenini sağlama gibi görevleri vardır. Buna göre bilmecelere cevaba yönelik tanım, mekân, soru veya bunlardan bağımsız olarak doldurma sözlerle giriş yapılır.

Bilmeceyi içine alan kalıplar; olumsuzluk, olumlu-olumsuz yapıların bir arada olduğu kalıplar, benzetme, zıtlık, şaşıрма, mukayese ve tasvir kalıpları şeklindedir. Bu kalıpların bir kısmı ortak dil bilgisel yapılardan meydana gelirken diğer benzetme, zıtlık, şaşıрма vb. kalıplar ise anlam bilgisel açıdan ortaklık sergiler.

Bitiş kalıpları; teşvik, tehdit/dua/beddua, hakaret-küfür, seçenek sunma/ödül ceza ve soru kalıpları şeklindedir. Bitiş kalıpları, bilmeceye verilen cevap sonrasında muhatabın neyle karşılaşacağını ifade eden açık göstergelerdir. Bunun yanı sıra bitiş kalıplarında anlam yönüyle bilmecenin muhatabı tahrik edilerek dikkatin başka yöne sevk edilmesi de amaçlanır.

Bilmecelerdeki soru konusu ele alındığında bilmecelerdeki soru anlamı içeren sözlerin bazen düz bazen de ahengi sağlamak amacıyla yinelemeli bir biçimde ortaya çıktığı görülür. Manzum ve mensur yapıda örnekleri bulunan bilmeceler için bu son derece doğal bir durumdur. Muhatap, her bir soruda cevaba dair bir başka açığa yoğunlaşmakta ve böylece cevabı içeren resmin bütününe sezip bilmecedeki gizemi çözebilmektedir. Soru anlamını sağlayan sözlerin konumunun ise bilmecenin ahengine göre başta, ortada veya sonda olacak şekilde değişkenlik arz ettiği görülmüştür.

Sonuç itibarıyla Gagavuz bilmecelerinde kullanılan kalıplar; bilmecenin akılda kalıcılığını artırmada, bilmecedeki uyak düzenini sağlamada, anlamı kuvvetlendirmede, üslup belirlemede ve yeni ürünlerin türetilmesinde büyük kolaylık sağlayan unsurlar olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- AÇA, M. (2008), “Halk Şiirinde Tür ve Şekil”, Ed. M. Öcal Oğuz, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 185-234.
- AMANJOLOV S., JANYZAKOV T. (1959), *Kazaktın Halık Bilmecetarı*, Jalın, Almatı.
- ANIKIN, V. P. (1975), *On the Origin of Riddles*, Ed. Felix J. Oinas and Stephen Soudakoff, *The Study of Russian Folklore*, The Hague, Paris.
- ARTUN, E. (2004), *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Kitabevi yayınları, İstanbul.
- BABOGLU N. (2011), *Gagauz Folkloru*, M. Maruneviç adına Bilim Araştırmaları Merkezi Genel Üretmek Müdürlüğü, Komrat.
- BAŞGÖZ İ. ve TIETZE A. (1999), *Türk Halkının Bilmeceleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÇAM, A. (2024), *Kaşkay Bilmeceleri*, Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale.
- ÇELEBİOĞLU, A. ve ÖKSÜZ, Y. Z. (1979), *Türk Bilmeceler Hazinesi (TBH)*, Ülker Yayınevi, İstanbul.
- ELÇİN, Ş. (2004), *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- GEORGES, R. A., & DUNDES, A. (1963). Toward a structural definition of the riddle. *Journal of American Folklore*, 76 (300), 111-118.
- KARADEMİR, F. (2010), *Türk Halk Bilmeceleri (Yapı-Dil-Üslup Özellikleri)*, Lazer Ofset, Gaziantep.
- KARADEMİR, F. (2007), “Kalıp Kullanımları Bakımından Türk Halk Bilmeceleri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 7, 2, 103-132.
- KOCA, S. (2011), *Gagauz Folkloru (Valkaneş Dialektindä)*, Gagauziya Bakannık Komiteti, Kişinöv.
- MENZ, A. (2022), “Gagavuzcanın Söz Dizimi ve Dil İlişkisi”, *Gagavuz Türkçesi Araştırmaları Bilgi Şöleni: (27-29 Aralık 2007)* [e-kitap], Yay. Haz. Mustafa ARGUNŞAH, Âdem TERZİ, Abdullah DURKUN, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 161-168.
- MENZ, A. (2003), “Slav dillerinin Gagauzcaya Etkisi”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 23-44.
- ÖZKAN, N. (2024), “Gagavuz Türkçesi Söz varlığının Alofonik Görünümü”, *Gagauzca-Rusça-Moldovanca Sözlük’ün 50. Yılına Adanmış “Gagauziya: Dil, istoriya, kultura” adlı Halklararası bilim-praktika konferentiyası bildirileri*, Komrat Devlet Üniversitesi Yayınları, Komrat, 8-21.
- ÖZKAN, N. (2017), *Gagavuz Edebiyatı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- PEPPICELLO W. J. ve GREEN T. A. (1984), *The Language of Riddles New Perspectives*, Ohio State University Press, Columbus.
- SAĞLIK ŞAHİN, G. S. (2021), “Gagavuz Bilmeceleri”, Ed. Emine Gürsoy Naskali, *Türk Dünyası Bilmeceleri C 2*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 571-580.

- SAKAOĞLU, S. (1995), “Azerbaycan ve Anadolu Sahası Bilmecelelerinde Görülen Yapı Ortaklıkları Üzerine”, *İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri 1-7 Temmuz 1993*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 491-499.
- SCOTT, C. T. (1969), “On defining the riddle: The problem of a structural unit”, *Genre*, 2(2), 129-142.
- TAYLOR A. (1951), *English Riddles from Oral Tradition*. Berkeley, University of California Press, Los Angeles.
- TEZEL, N. (2004), *Türk Halk Bilmeceleleri*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- TDK (2025), <https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 22.09.2025).
- VASİLIOĞLU, K. (2002), *Masallar, Uygun Sözlär, Bilmeycelär*, Ştiinta, Kişinev.